

Валентина Кулик (Ніжин)

НІЖИНСЬКА МІСЬКА УПРАВА

Для вдосконалення місцевого самоврядування царським урядом у червні 1870 р. була проведена міська реформа. В усіх містах України створювались міські органи самоврядування – думи, які обирало все населення, що платило податки, тобто власники нерухомого майна. Вибори проводились по трьох куріях із урахуванням майнового цензу. Дума обирала свій виконавчий орган – міську управу. Голова міської Думи водночас являвся і головою міської управи.

Компетенції міської управи були дуже широкі: вона займалась благоустроєм міста, промисловістю, торгівлею, охороною здоров'я, санітарією, школами, а в Ніжині – ще й справами грецької та єврейської громад.

Першим міським головою Ніжина в 1872 р. було обрано відставного поручика артилерії, дворянина М.К.Фальковського, його заступником – старшого члена міської управи ніжинського грека – А.Кунелакі. Членами першої управи стали надвірний радник М.Г.Манцов, купець Г.Н.Зевін, міщанин Ф.І.Подковщиков [1].

Отримавши від Чернігівського губернатора затвердження на посаду міського голови 4 травня 1872 р., М.К.Фальковський склав “клятвенну обіцянку”. До присяги були приведені також його заступник і всі члени управи. Тільки після цього була відкрита сама управа.

У присязі міського голови значилося: “... постійно моя забота будет заключаться в стремлении принести наибольшую славу обществу... Необходимо дальше способствовать трудами своими общему делу городского хозяйства,... и тогда только возможно будет достигнуть, чтобы город принял тот вид и то устройство, которое следует ему занимать в чередѣ городов России” [2].

Усе міське господарство, всі справи міська управа здійснювала за рахунок податків. Для відкриття будь-якого торговельного закладу або заняття промислом необхідно було отримати в міській управі спеціальне посвідчення (білет), за яким сплачували податки. Кожна справа розглядалася на спеціальних засіданнях управи, де вирішувалися питання про дозвіл на заснування того чи іншого закладу. Крім того, за весь товар, що завозився або вивозився, також сплачували податки.

Міська управа видавала обов'язкові постанови для жителів міста, які обговорювалися на спільних засіданнях із міською думою, а потім затверджувалися Чернігівським губернатором. Це були ніби місцеві закони, що були не тільки обов'язковими для виконання з боку місцевого населення, але й мали своє значення для місцевих управлінських закладів – адміністративних і судових. Так, для попередження пожеж у місті з 1875 р. почала діяти постанова про нічні варті. Місто розділялось на дільниці, на кожній із яких були свої пости. Кожному вартовому у міській управі видавалися свистки та тріскачки, за допомогою яких кликали в разі необхідності сусідніх товаришів та поліцію [4].

У цьому ж році вийшла постанова міської управи про освітлення вулиць у Ніжині. Згідно з нею кожний домовласник повинен був перед своєю садибою встановити стовп із гасовим ліхтарем і освітлювати ним вулицю впродовж усієї ночі. Відстань між ліхта-

рами становила 20 сажень. Архівні документи свідчать, що до кінця XIX ст. гасовими лампами повністю освітлювалась центральна частина міста, а зі звіту міської управи за 1914 р. стає відомо, що в кошторис міста занесено 430 вуличних ліхтарів і в місті існує спеціальна служба з освітлення: 1 завідуючий видачею гасу та 10 ліхтарників [5].

31 травня 1913 р. в газеті “Черниговское слово” було вміщено оголошення: “Нежинская городская управа приглашает лиц, желающих взять на концессионных началах устройство в г. Нежине электрического освещения на условиях, изложенных в проекте договора, принятом Городскою Думою 15 мая 1913 г.” [6]. Невдовзі в Ніжині (1916 р.) почала діяти електростанція, а в місті з’явилося електричне освітлення.

1873 рік ознаменувався для Ніжина початком діяльності міського громадського банку [7]. Він був створений при безпосередній участі міської управи. Відкриття банку з його системою кредитування надавало місту допоміжний прибуток і прискорювало розвиток промисловості та торгівлі, тобто збільшувало загальний капітал міста. Оскільки в той час великі суми грошей нерідко зберігалися вдома у скринях або зосереджувались в руках лихварів, які надавали позики під великі проценти, то суттєвою проблемою для розвитку підприємництва стало зниження цього проценту. Необхідно було створити таку систему кредитування, щоб можна було брати позику на досить тривалий термін. Ці функції став виконувати в Ніжині громадський банк.

Для його заснування міська управа спочатку створила комісію, яка на засіданні міської Думи доповідала: “... банк нашего города необходим как учреждение, могущее открыть дешевый кредит, доступный каждому, содействовать торговле и промышленности, умножить городские доходы и, вообще, способствовать благосостоянию всего города” [8].

Оскільки основний капітал при заснуванні банку згідно “Положенню про міські громадські банки” мав становити не менше 10 тис. руб., а таких грошей міська скарбниця не мала, то комісія прийняла рішення про продаж міських кам’яних лавок для торгівлі. Їх погодився найняти терміном на 16 років ніжинський купець, гласний міської думи Микола Артемович Куликов, унісши 10 тис. руб. до каси міста [9]. Його ж обрали першим директором Ніжинського громадського банку. У депеші від 13 травня 1873 р. Чернігівський губернатор повідомляв Ніжинському міському голові: “Утверждаю сего числа купца Н.А.Куликова директором Нежинского общественного банка, кандидатом на эту должность купца С.С.Дмитренка, товарищами директора ... купца Г.А.Кириленка, купца П.С.Порываева” [10]. Усе правління банку давало клятву, у якій зазначалося: “... хранить в тайне все касающееся вверенных банку частных коммерческих дел и счетов, и неуклонно исполнять все возложенные на меня обязанности” [11].

Відсотки на послуги, що надавав банк, встановило спільне засідання міського правління банку з міським головою та членами міської управи. Так, за внесками до запитання надавалось 4% на рік; по термінових унесках: на 1 рік – 5 %, на 3 роки – 6%, до 6 років – 6,5 %, до 12 років – 7%, на вічний час – 7,5 %. Із позик під заставу стягувалося 9%, за врахуванням векселів – 10%; під заставу товарів, коштовних речей, нерухомого майна – 10 %. Розмір відсотків змінювався відповідно до становища грошового ринку. Товарами під заставу могли бути цукор, тютюн, залізо, мідь, сіль, бакалійні, мануфактурні товари, одним словом, все, що не псується [12]. Всі гроші банк зберігав в спеціальній грошовій скрині Ніжинської повітової скарбниці з дозволу Чернігівської казенної палати.

Загалом, до 1914 р. міські громадські банки в Російській імперії були засновані в 317 містах, в інших містах діяли різні товариства взаємних кредитів або філіали столичних і великих банків. [13]. У Ніжині банк спочатку розміщувався в будинку Грецького училища (вулиця Судейська, нинішня Гребінки), а потім перемістився на Гоголівську вулицю до спеціально збудованого приміщення* [14].

Для оцінки нерухомого майна та коштовних речей, які заставляли різні особи, міська управа вибрала присяжного оцінювача. Ним став ніжинський грек Василь Іванович Плациндар – відомий у місті “золотих та срібних справ майстер” [15].

Оскільки правління банку часто відкривало кредит невідомим особам, то аби мати точні свідчення про цих осіб, про їхню благонадійність в торгових оборотах, для визначення довіри до них при Конторі Державного Банку і багатьох приватних банках існували Облікові комітети. До них входили керуючий, директор та особи, вибрані з купців, досвідчених у торгівлі і з високим рівнем довіри серед представників торгового стану. Крім того, в тих містах, де здійснювали торговельні обороти євреї, від єврейського купецтва в Облікові Комітети вибирали по два представники [16].

У Ніжині в ті часи населення перевищувало 22 тис. чоловік, не говорячи вже про населення повіту. І в роботі банку часто траплялося так, що ніхто не мав уяви – можна було довіряти тій чи іншій особі, яка користувалася послугами банку. Тому його правління створило Обліковий комітет, у який входили директор банку і його товариші, кандидати на посади директора та його товаришів і два купці від євреїв, що користувалися довірою своєї громади [17]. Як свідчить лист правління Ніжинського міського банку до Ніжинського міського голови від 13 серпня 1873 р., Обліковий комітет діяв так “для учета векселей в приеме тех из них, которые представляли наибольшее обеспечение для Банка и для обсуждения степени кредита векселедателей, поручителей и предъявителей” [18].

Зі звітів ніжинського банку за 1876 р. відомо, що від операцій у середньому надходило за місяць від 870 до 2130 руб., а за рік – до 16 тис. руб. [19].

Значна частина цих доходів потрапляла до скарбниці міста й використовувалася, переважно, на благоустрій міста: прокладання шляхів, ремонт мостових, освітлення, утримання бульварів і вулиць у чистоті тощо. Інколи кошти йшли на розвиток освіти та медицини.

У 1900 р. у Санкт-Петербурзі проходив з’їзд громадських банків, у роботі якого, за пропозицією Ніжинської міської управи, брав участь директор місцевого громадського банку Г.І.Григор. Вироблені на з’їзді пропозиції щодо розширення діяльності банків невдовзі почали втілюватися в життя. Серед нововведень були: дозвіл видавати позики під заклад нерухомого майна (однакового як для цегляних, так і для дерев’яних будівель); перерахування сум із прибутку банку на благодійні заходи; збільшення розміру суми банку відносно власного капіталу до 10 % (замість 5%) [20]. Так, зі звіту міської управи за 1914 р. стає відомо, що цього року на влаштування міської громадської бібліотеки ім. М.В.Гоголя (відкрита в 1917 р.) з поточного рахунку міського банку поступило 2040 руб.

* Сучасний перший поверх міської школи №7, де касовий зал колишнього банку використовується як спортивна зала.

Прибутки грецького капіталу витрачалися на допомогу бідним грекам перед святкуванням Різдва та Великодня, на утримання грецької лікарні, Олександрівського Грецького училища і грецької церковно-приходської школи. Проценти з капіталу ніжинських греків І.Коніціоті та Г.Кроміди, згідно їх заповіту, пішли на користь церков епірського міста Яніна (Св.Афанасія Великого, Св.Чудотворця Миколи Туркопало, Успіня Пресвятої Богородиці, Архімандрії Св.Чудотворця Миколая, названого Спало) [21].

Ніжинський міський громадський банк був націоналізований 22 січня 1919 р. на підставі декрету тимчасового робітничо-селянського уряду України [22].

У 1892 р. в Ніжині з'явилися перші телефони, встановлені Ніжинською управою для службового зв'язку між вокзалом Курсько-Київської залізниці та його конторою, що знаходилася на Міллонній вулиці (сучасна Овдіївська). Головною потребою встановлення телефонної лінії тоді були роботи зі спорудження під'їзних шляхів до залізниці, а після їх завершення телефон вирішили залишити для потреб міста.

Спроби влаштувати в місті телефонну мережу почалися ще в 1895 р. В ті часи абонентська плата за рік становила 75 руб., тому бажаючих підписатися на встановлення апарату виявилось небагато і справа просувалася надто повільно. І, як відомо з архівних джерел, тільки в 1904 р. Ніжинська міська управа заключила угоду з представниками технічної контори паном Подобєдовим на встановлення в Ніжині телефонної мережі. Вартість постановки 2-х апаратів коштувала 200 карб., а за користування телефоном платили 50 руб. щороку [23].

Своєю діяльністю на посаді міського голови заслуговує особливої уваги купець І-ї гільдії Павло Федорович Кушакевич. На цій посаді він пропрацював із 1881 по 1889 рік. Як стало відомо з депеші Ніжинської міської управи Чернігівському губернаторові, "його зусиллями була влаштована кам'яна мостова – під'їзний шлях до ніжинської станції на Курсько-Київській залізниці; освітлена центральна частина міста; він придбав для міста будинок купця Ткача, в якому розмістили управління повітового військового начальника з усіма господарськими закладами і казармами для ополченців; на свої особисті кошти П.Ф.Кушакевич купив будинок вартістю 2 тис. руб. для жіночої гімназії; за ініціативи П.Ф.Кушакевича відкрите в Ніжині ремісниче училище імені його дядька Андрія Федоровича Кушакевича; влаштований новий сквер на Богданомельницькій площі (тоді Миколаївський, а нині Шевченківський парк), дві будівлі міських приходських училищ, у яких навчалася до 400 хлопчиків і дівчаток, відкрита школа з садівництва" [24]. За віддану місту службу в 1899 р. П.Ф.Кушакевич було присвоєно звання почесного громадянина м. Ніжина зі встановленням його портрету в приміщенні управи.

З архівних документів стає відомо, що починаючи з ХХ ст. в кошторисі міської управи з кожним роком все частіше зустрічається витрати на благодійні справи. Так, у 1901 р. була відкрита Миколаївська міщанська богодільня, у статуті якої зазначалося: "Богадельня помещается в доме, устроенном Мещанским обществом на общественной земле на капитал, пожертвованный мещанином Иваном Петровичем Рыщиковым и содержится: а) На средства ассигнуемые на этот предмет Мещанским обществом по ежегодным сметам и б) На приношения и пожертвования, могущие поступить от посторонних благодетелей деньгами, вещами, припасами..." [26].

Зі звіту Ніжинської міської управи за 1914 р. до нас дійшли свідчення, що із загаль-

ного бюджету управи (267463 руб.) найбільші витрати йшли на військову квартирну повинність (21,3%); на утримання міської поліції – 10,1% бюджету, на утримання пожежної команди – 3,9%, утримання самої Управи та Сирітського Суду – 9,4%, медицину, ветеринарію і санітарію – 7,3%, на утримання безкоштовної лікарні в м. Ніжині – 1380 руб., на утримання і навчання бідних сиріт в Ніжинській єврейській школі “Толмуд-Тори” – 1300 руб., на утримання єврейської богодільні – 845 руб. На утримання бідних хворих євреїв при Ніжинській земській лікарні – 613 руб. Зі скарбниці також поступали кошти на утримання учнів міських початкових училищ і на оснастку шкіл – 899 руб. [27].

Ніжинська міська управа була ліквідована рішенням Ради Народних Комісарів України “Об уничтожении сословий и гражданских чинов” 9 лютого 1919 р. [28].

ПОСИЛАННЯ

1. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 340, оп. 1, спр. 2, арк. 3.
2. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 6, арк. 4.
3. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 1, арк. 6.
4. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 11, арк. 8.
5. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 13, арк. 5, 6.
6. Черниговское слово – 1913. – 31 травня.
7. Чернігівщина Енциклопедичний довідник. – К., 1990. - С. 520.
8. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 159, арк. 38.
9. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 159, арк. 51.
10. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 164, арк. 8.
11. Там само, ф. 340, оп. I, спр. 168, с.12.
12. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 178, арк. 3.
13. Советская историческая энциклопедия. – Т. II. – М., 1961. – С. 437-438.
14. ВДАЧОН, ф. 340, оп. 1, спр. 571, арк. 18.
15. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 567, арк. 57.
16. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 1239, арк. 26.
17. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 1220, арк. 34, 41.
18. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 239, арк. 46.
19. Там само, ф. 340, оп. 1, спр.316, арк. 28.
20. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 1267, арк. 4, 6.
21. Там само: ф. 340, оп. 1, спр. 1267, арк. 137-138.
22. Чернігівщина... – С. 520.
23. ВДАЧОН, ф. 340, спр. 1744, арк. 20, 26, 35-37.
24. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 131, арк. 20-21.
25. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 131, арк. 31.
26. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 1229, арк. 2,6-7.
27. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 1229, арк. 168.
28. Там само, ф. 340, оп. 1, спр. 1229, арк. 5.